

Dames a l'aigua: el tema del debat entre el Príncep de Viana i Joan Roís de Corella¹

ROSANNA CANTAVELLA
Universitat de València

Fazen una tal pregunta las vejehuelas, de natura que si hombre se fallava en un barcho, en medio de un río, passando dos damas, e que la necessitat le forçasse hechar la una en el agua, de las cuales damas fuesse la una mucho amada hi él non della amado, e la otra que a él amasse hi él no a ella, ¿a cuál destas daría la vida?²

Aquesta és la qüestió que va dirigir a Joan Roís de Corella el seu senyor Carles, príncep de Viana, també posseïdor del títol de duc de Gandia. El debat literari en format epistolar que comença així es va realitzar probablement entre agost de 1459 i juny de 1461, segons Martí de Riquer (1964, 3: 300), i combina castellà i català, ja que cada autor escriu en el seu idioma.³

Corella contesta, sense mostrar cap entusiasme per la posició que pren, que de dos mals cal escollir-ne el menor, i el menor és «lançar en lo riu la que no ame»; no per gust, sinó «en lo estalvi de la vida d'aquella a qui en igual de Déu ame» (47v, 26-28).⁴ En la seua rèplica, el Príncep de Viana afaforeix que siga salvada, usant de caritat, aquella dama que estima a l'escriptor, ja que cal preferir la justícia a «la desordenada voluntad» (48v, 13). Aquesta elecció, virtuosa per difícil, serà coneguda i lloada gràcies a la publicitat que en donarà la dama enamorada i salvada; la cruel no en diria res.

Una vegada establertes les posicions en aquestes dues primeres lletres, els autors se n'intercanvien, al voltant de la mateixa qüestió, tres més; en la darrera, finalment, Corella dóna la raó al seu senyor. A la quarta carta encara es fa més evident que Corella acceptarà la posició del príncep, ja que l'autor la inicia comparant la pròpia elecció amb la *felix culpa* del pecat original, pensant en el qual destaca més la redempció de Jesucrist. Afegeix, a més, que «en mi les openions per sciències se cambien, si autoritat de Vostra Exçel·lència les advocha» (49r, 21-23).⁵ De fet l'escriptor valencià dóna pistes al príncep per a la seua

¹ Aquest article ha estat elaborat en el marc del projecte d'investigació PB95-1106 de la DGICYT.

² Cite transcrivint del manuscrit Maians (ms. 728 de la Biblioteca Universitària de València): 47v, 13-18. La primera xifra n'indica el foli; la segona, les ratlles. La peça objecte d'estudi es pot consultar editada per Ramon Miquel i Planas (1913: 147-61); i també a les pàgines 82-91 de l'edició divulgativa de Carbonell (1983).

³ També l'altre intercanvi de poemes laudatoris entre ambdós autors és bilingüe (text en Miquel i Planas ed. 1913: 428-29). Sobre la receptivitat al plurilingüisme literari medieval en la Corona d'Aragó es pot consultar Riquer 1993. Pel que fa a la varietat lingüística dels debats cortesans a la segona meitat del segle XV, veg. també les observacions de Cabré *en premsa*.

⁴ «De dos mals no entench que algú sia de elegir» (47v, 21-22). «Yo-m recort haver hoït que, de dos mals, lo menor és de elegir, la qual cosa, si sanament no és entesa, falssia manifesta ab si porta; que res que malícia acompanye no té rahó de ésser elegit, puix sols en lo bé nostra voluntat reposa» (457v, 17-21).

⁵ Aquesta frase no pot evitar recordar el passatge de *Lo somni* en què Bernat Metge accepta l'argumentació del seu senyor, el rei Joan I, sobre la immortalitat de l'ànima humana: «E axí ho cresech fermament, e ab aquesta oppinió vull morir'. '¿Com oppinió?', dix ell, 'ans és sciència certa, car oppinió no és als sinó rumor

rèplica: «Amor, qui de les altres passions principat e senyoria alcança, me fa pensar respostes o frèvols rahons» (49r, 23-24); elegir és un acte equívoc per a la majoria dels humans, que són pecadors i per tant tenen l'enteniment enterbolit per les passions. L'«orde de verdadera caritat» no demana que «amor libidinosa sia satisfeta sinó ab seliçi, dejuni o aspra penitència» (49v, 14-15). La defensa corellana, al final, queda reduïda al fet que «en amar, no en ésser amat, mon derrer bé reposa», i «si-l do de tanta amor no és açceptat, no per ço deixa ésser do» (49v, 26-29). A Carles, per tant, ja li és senzill replicar que «la elección no consiente passión ni equivocación entre los bienes e males» i que, com havia dit el mateix Corella, «todo lo que malicia acompaña no tyene razón de ser escogido» i «el amor es el que lleva el primago de todas las concupissibles passiones» (50v, 11-14 i 19-20). El príncep conclou, finalment, «no ser donación lo que recibido non es», argument en el qual Corella parlava «contra cierta sciencia; ca [el dono] difereçe del proferimento, assí como el agible del factible» (51r, 16-17 i 11-12).⁶ A Corella, no li quedarà més que retre's per complet al seu adversari dialèctic; abraçar l'opinió contrària comparant-se ni més ni menys que amb sant Pau, convertit de perseguidor en apòstol (51v, 6-7). I així, el valencià conclou abjurant de la seua antiga opinió, declarant que qui parlava per la seua ploma era «la cruel dama a qui desordenadament amava» (52r, 1). I així ara, «cambiant amor per rahonable yra, lançaré la cruel dama en les fondes e braves aygües; e jamés per mí no li serà tramés sols un *requiescat in pace*» (52r, 16-18).⁷

De tots els interessants suggeriments que ofereix aquest debat a l'investigador, escolliré de centrar-me ací en el del seu particular i aparentment excèntric tema; excèntric, però no únic.⁸

En la base del debat es pot observar de bell antuvi, i com ja va apuntar Riquer, una

o fama o vent popular, e tostemps presuposa cosa dubtosa'. 'Hage nom, donchs, Senyor, sciència certa. No-m recordave ben la virtut del voccable'» (Riquer ed. 1959, 214 rr. 5-10). Si Metge, al final d'un llarg esforç argumentatiu del seu senyor, no donava fe a la immortalitat de l'ànima més que com a opinió, Corella en canvi diu estar disposat a donar com a ciència certa fins i tot una qüestió de passatemp cortèsà, només amb què li ho diga el seu senyor.

⁶ Sobre la pensió dels literats a emprar certes dosis de filosofia elemental en els debats epistolars de la segona meitat del XV, veg. Cabré *en premsa*.

⁷ «E vull que les aygües prenguen posada en loch de la sua perverssa ànima; la qual rasa del libre de vida, lo seu cos no atenygua eclesiàsticha sepultura, perquè sia exemple a les que en amar forçades ab tards passos caminen; e la no misericorde jamés misericòrdia alcançe, mas, penant per lo món, ab terror e espant a les altres denuncie la pena que reporta, puix al qui en estrem la amava, de igual amor havia denegat lo guardó» (52r, 7-14). Observe's la semblança, difícilment casual, del *desideratum* corellà amb el cor del tòpic narratiu cortès dels *muls d'infern*, en què les dames difuntes que havien estat cruels amb els seus enamorats erraven penant en una mena d'infern cortèsà, per a exemple de les dames vives. Recordem que aquesta anècdota apareixia no sols al vell *Lai du trot* i al ben divulgat *De amore*, sinó també al *Salut d'amor* català del còdex de Carpentràs (veg. Riquer 1964, 2: 55-59). És clar que als *muls d'infern* no s'incitava a matar les dames cruels.

⁸ Antonio Chas ha tingut l'amabilitat d'assenyalar-me aquest mateix tema en algunes *preguntas y respuestas* de cançoners castellans: el testimoni més antic figura en un manuscrit copiat cap a 1470 (SV2, ID 2727, ID 2728), en termes semblants als del debat Viana-Corella; l'altre testimoni és recollit a dos cançoners més tardans, datat l'un en 1560-70 i l'altre, sense datar, relacionat amb el primer, bé que ambdós recollirien poemes molt anteriors (MP2, ID2058; TP2, ID2058). Entre parèntesis he donat els codis d'identificació amb què són classificats manuscrits i poemes, respectivament, en l'edició Dutton (1990). Sobre els debats poètics a la poesia hispànica del XV (bàsicament la castellana), veg. Cummins 1965, qui també fa referència al tòpic que estudiem (pgs. 14-15).

ben antiga qüestió literària: És preferible estimar o ser estimat? Aquesta qüestió ja s'havia repetit en les literatures medievals de diverses maneres; per exemple, al segle XII en forma de joc partit entre els trobadors Guillem de Berguedà i Aimeric de Peguilhan (Riquer 1964, 3: 297 i 1: 90). Un joc partit francès discutia si és millor estimar una dama experimentada i receptiva a l'amor, o bé una altra que no sap estimar (Fiset 1905: 530-32).

És més proper al cas que tractem un debat literari entre Jacme Rovira i Bernat de Mallorca (Bernat de Palaol) datat el 1386, en els següents termes: un jove estima una donzella que no li fa cas, mentre que una altra, de mèrits iguals, l'estima de tot cor i, a ell, li resulta indiferent: de quina de les dues ha de ser servidor? Bernat de Mallorca defén que ha de decidir-se per la segona, i Jacme Rovira, per la primera. En acabar l'exposició dels arguments dels dos polemistes, els jutges del debat, Germà de Gontaut i Ramon Gabarra (antics mantenidors dels jocs florals de Tolosa), estableixen un dictamen. La resolució és contrària a Bernat de Mallorca i, per tant, s'inclina de la part argumentada per Jacme Rovira: és preferible estimar a ser estimat (vegeu Riquer 1964, 1: 528; edició en Riquer 1950). Aquest dictamen trescentista, doncs, afavoreix la posició que hem vist defensada per Joan Roís de Corella.

Front als signes de la tradició, el que pot causar perplexitat en un lector modern és el particular plantejament que adquireix el vell tema tal com és presentat en les cartes del príncep i de Corella: Per què discutir sobre un cas tan curiós? Què és això de llançar dames al riu? Quines «vejuhuelas» són aqueixes que «fazen una tal pregunta»? En fi, ¿és l'enunciat d'aquest tema de debat espontani, o és manllevat d'alguna font directa, popular o no, que ajude a explicar-lo?

Doncs bé, aquest enunciat sí que té font. Es troba en unes obretes d'origen probablement francès: les *demandes d'amours* o preguntes sobre l'amor. Aquestes eren una mena de qüestionaris o catecismes cortesans, consistents en llistes de preguntes i respostes sobre la naturalesa de l'amor, i sobre les actituds correctes a prendre per l'enamorat, i també per l'enamorada, en molt diversos casos.⁹

He observat que, bàsicament, totes les demandes d'aquests repertoris poden ser classificades, quant al plantejament, de la manera següent:

1) Preguntes conceptuais sobre la natura i característiques de l'amor, sovint en format al·legòric i no rarament rimat (el tòpic del castell d'Amor, per exemple).

2) Preguntes de casuística amorosa concreta.

Aquest segon grup pot ser subdividit en tres grups més:

a) Petició d'elecció personal dins una circumstància hipotètica (sovint en mode condicional: «què amaríets vós més...?»).

⁹ Brook considera que les demandes d'amor «fall somewhere between catechism, example, riddle, and problem-page question and answer» (1993a: x). També són anomenades, en la llengua d'oïl, *demandes amoureuses*, *chastel d'amours*, *demandes gracieuses*, *partures* i *jeux à vendre*. Veg. Hoepffner (1909: 700-2). Klein creu que es refereix a aquest joc un vers de Chrétien de Troyes a l'*Yvain*: «li un racontoient noveles./ li autre parloient d'amors» (Klein ed. 1911: 241). Realment la indicació és bastant vaga, però possible. A aquesta llum es podrien prendre en consideració altres passatges literaris en què dames i cavallers despenen el temps «parlant d'amors», com per exemple al *Blandin de Cornualla*: «Ço dis Guillot: 'Què menjarem?! car pouca vianda nós tenem'./ Respon Blandin: 'Passarem nós/ alegrement parlant d'amors./ e deman nós en trobarem./ per grat o per força n'haurem» (Pacheco ed. 1983: 33).

b) Petició de confessió d'un fet viscut per l'interpel·lat (en format de perfet: «lexàs vós mai...?», «pregàs vós mai...?»).

c) Petició de dictamen en un cas presentat com alié a l'interpel·lat i en el qual aquest deu provar-se com a jutge coneixedor de les lleis d'amor.

Els casos literaris relacionats amb corts d'amor (els judicis d'amor), com per exemple el discutit i remés a la cort de la duquessa de Champagne al *De amore*, responen al darrer subgrup, el 2c.¹⁰ La pregunta del debat Viana-Corella respon al tipus 2a. Sovint en les demandes 2a i 2c l'interpel·lat és obligat a escollir entre dues úniques possibilitats contràries, com en el present cas; per això aquesta formulació alternativa es coneix en els estudis castellans sobre debats en cançoners com *pregunta disyuntiva* (veg. Chas en *premsa*), i en els estudis francesos no és estranya la denominació *question dilemmatique* (veg. Jeanroy 1890: 458, o Ilvonen 1912: 130).

Aquesta mena de repertoris divulgaven, en forma de particulars anècdotes com la del present debat, pautes amatòries també presents a la literatura antiga de tipus cortés, com el joc partit occità o francès. No s'ha aclarit la qüestió de si va ser primer la demanda o el joc partit: probablement foren interdependents des de molt prompte.¹¹ No es conserven reculls de demandes anteriors al segle XIV, però la literatura culta en vulgar dóna testimoni des de molt antic d'un joc de societat en què els participants es fan preguntes de tema amorós a l'estil d'aquestes demandes.¹²

Cal tenir en compte també que els jocs partits són concebuts i composts com a obra artística (tenen patrons versificatoris de lírica culta), mentre que els repertoris de demandes no tenen traça de ser elaboracions amb voluntat literària en origen (el vers, per exemple, apareix a les demandes molt poc i és molt elemental, probablement amb finalitats memorístiques),¹³ sinó més aviat textos per recitar en jocs de saló.

¹⁰ Sobre la relació entre els judicis d'amor, les demandes i els jocs partits, veg. p. ex. Jeanroy 1890: 458-59, i Ilvonen 1912: 133.

¹¹ Jeanroy (1890: 457) creia, com Ilvonen (1912: 135 n.1), que les demandes haurien nascut abans dels jocs partits, els quals derivarien d'aquelles. Tanmateix, aquesta creença no està confirmada per cap prova conclouent. Abundants exemples de temes comuns a les demandes i als jocs partits són oferts al capítol 4 de Klein ed. 1911. Una llegida no exhaustiva del repertori de jocs partits francesos que va establir Langfors (ed. 1926), proporciona nombrosos testimonis de la presència, ja en poemes del segle XIII, de moltes qüestions copiades com a temes de demandes als repertoris dels segles XIV a XVI. Donen testimoni dels jocs cortesans de preguntes amoroses diverses obres literàries franceses: veg. p. ex. Hoepffner 1920, Finoli 1983, i Brook ed. 1993a (22 i n. 32). Ilvonen (1912: 128-31) creu veure també testimonis de les demandes d'amor com a joc de societat en algunes peces trobadoresques, bé que més pocs i menys clars. La societat italiana també va conèixer aquestes peces, i les esmenta a la seua literatura (veg. Rajna 1902, Ilvonen 1912 i Finoli 1983). La finalitat d'entreteniment cortès de les demandes està testimoniada també per la justificació que ofereix el recopilador de l'incunable F en la catalogació Klein (publicació de cap a 1479): «Pour par chevaliers et escuiers entretenir dames et damoiselles en gracieuses demandes et reponses, et pour joieusement deviser et passer le temps ensemble, affin aussi d'eviter oyeuse, mere et nourrice de tous les vices, j'ai tissu un petit livret, ouquel j'ai entrechangié plusieurs honnestes demandes et responses que fist nagaires une damoiselle a un gentil chevalier, sage et courtois, touchant le fait et mestier d'amours, qui n'est pas pou de chose a mener et conduire...» (Klein ed. 1911: 103-4).

¹² El joc de societat en qüestió és conegut usualment, a l'àrea francesa, com *Le roi qui ne ment* (Langlois 1907, Hoepffner 1920 i 1909, Ilvonen 1912): tothom que hi jugava havia de contestar amb sinceritat i amb saviesa la pregunta que li fes el «rei» o la «reina» del joc.

¹³ Sobre l'ús del vers i de la prosa a les demandes, veg. la classificació de Klein ed. 1911: 9-37, i el quadre de Brook ed. 1993a: 104-7.

Les demandes estaven dirigides, en principi, a aquells que rebessen una certa educació social. Quanta educació, o de quina mena, encara no és delimitable amb precisió, bé que es pot afirmar que almenys les coneixien bé els que s'educaven per moure's en ambients refinats, nobles o no. Tanmateix, com veurem *infra*, hi ha indicis que les demandes arribaren a un públic més ampli.

El cas és que les demandes d'amor van operar en la literatura medieval un procés de diguem-ne retroalimentació cortesa, i això fins a l'època més tardana: la darrera poesia medieval (i no sols la poesia) va aprofitar la casuística amorosa que, fent moltes voltes per *partimens* i jocs de saló, era destil·lada en els repertoris de demandes. Una àmplia gamma temàtica present a la literatura culta amorosa dels segles XII i XIII, i en particular en debats del tipus joc partit, havia estat extractada en aquestes demandes, que alhora van donar pretext temàtic per a noves discussions literàries.

Existeix una petita col·lecció de demandes catalanes, conservada als folis 134r a 136r del ms. 381 de la biblioteca de Carpentras, copiat com a molt tard a principis del segle XV. Bé que no recull la qüestió del debat Corella-Viana, ens ajuda a assegurar que aquestes preguntes sobre l'amor circulaven per la Corona d'Aragó en aquella època. Aquest recull va ser editat per Amadeu Pagès (1927-28), i presenta en la seua casuística problemes com el següent:

Tres fembres són totes d'un cor: totes tres vos amen, tant la una com l'altra. La una és molt bela, l'altra molt sàvia, l'altra molt ric[er]ha. Qual pendriets vós?
Respon que la pus sàvia.¹⁴

La popularitat de les demandes ve assenyalada per la gran difusió que van atènyer, tant en el territori de parla francesa, on segons les traces es van originar, com en aquells països receptius a la influència literària francesa, com Anglaterra o la pròpia Corona d'Aragó. Sobre aquest gènere, a l'antic estudi d'Alexander Klein (1911) s'han sumat més recentment els de James W. Hassell (1974), Anna Maria Finoli (1983) i Leslie C. Brook (1993a i 1993b). Gràcies a les seues edicions es pot veure que el repertori casuístic d'aquestes col·leccions és bastant limitat, de manera que molts ítems se solen repetir, amb variacions més o menys importants, als diferents manuscrits, incunables i edicions que els conserven, procedents dels segles XIV a XVI. Klein ja va establir un quadre comparatiu d'aparicions dels diversos temes, que ha estat perfeccionat per Brook (ed. 1993a: 103-7), el qual a més ha elevat a onze el nombre de reculls cotejats. Doncs bé: el tema de debat entre el Príncep de Viana i Roís de Corella figura entre les qüestions tractades; no és dels més repetits, però apareix en quatre dels onze manuscrits consultats per Klein i Brook. Jo l'he pogut trobar, a més, en altres dos testimonis francesos de 1470-80 (veg. Hassell ed. 1974: 13 n. 34 i 209 n. 34). Vegem, per exemple, el plantejament de la qüestió al ms. La (British Library 16 F II), editat per Brook (1993a, 77), el qual assigna la clau P10 al nostre tema:

-Beau Sire, il sont deux seurs, tou[te]s d'une beaulté et d'un sens. Vous en aymez l'une tant comme homme si / puet aymer femme, et elle ne vous ayme point; et l'autre vous ayme, et vous ne l'aymez point. Et l'une scet la voulenté de l'autre, et vous mesmes savez

¹⁴ Fol. 134 v. Cite de la meua transcripció, ja que estic enllestint una nova edició anotada d'aquest text.

leurs vouleitez. Si advient qu'elles sont en une eaue avecques vous, et couvient que vous en noyez l'une; je vous demande laquelle vous noyeriez?

-Dame, celle qui m'aymera et que je n'aymeray point, pour ce que je ne seroye mye loyal amy, et pou se porroit on fyer en moy, se je noyoye celle que je aymeroye tant...

La resposta idònia sobre quina de les dues dames hauria de sobreviure és sempre, a les demandes, la de Roís de Corella: cal deixar viure, diuen aquests catecismes d'amor, l'estimada, no la que estima. El valencià, doncs, no es pronunciava mogut pel caprici, sinó que, en ésser la part interpel·lada, escollia l'opció establerta per la preceptiva casuística en matèria amorosa. Amb aquesta elecció diguem-ne convencional, deixava al príncep la part de major lluïment argumentatiu, ja que aquest (amb significatiu ajut del seu teòric contendent) fa triomfar la cristiana *caritas* sobre la profana *passio amoris*.

Pel que fa a Carles de Viana i al seu interès pels debats literaris,¹⁵ potser no serà ociós recordar que no era el primer autor lligat al tron de Navarra que els va conrear. A la primera meitat del segle XIII, Thibaut de Champagne va excel·lir, tant abans com després de prendre possessió de la corona navarresa, en el conreu del joc partit en francès. Nou jocs partits de Thibaut es conserven en variats manuscrits medievals, cosa que n'indica una significativa difusió, i al segle XV les seues poesies no tenien per què haver desaparegut de la biblioteca reial de Navarra.¹⁶ Sense insinuar que Carles tingués com a propòsit, en conrear debats literaris, emular Thibaut, sí que convé considerar que no és improbable que el príncep del XV conegués l'obra de l'antic rei-trouvère.¹⁷

¹⁵ De ben registrat, a banda d'aquest, només hi ha el mantingut amb Diego de Castro, però notícies indirectes apunten que en va mantenir diversos (veg. p. ex. la recapitulació de Blay 1995: 357-60). L'altre aparent debat que va mantenir Carles amb Corella és, en realitat, un curt intercanvi de lloances i fineses (veg. text a Miquel i Planas ed. 1913: 428-29).

¹⁶ Diversos jocs partits de Thibaut s'han conservat fins en sis i set manuscrits medievals (vegeu-ne l'edició i testimonis a Langfors ed. 1926, 1: 11-47). Els temes són típics dels *partimens* amorosos, com ho seran també de les demandes. Per il·lustrar, precisament, la casuística que s'hi presenta, i que encaixa al grup 2 en la classificació temàtica de les demandes feta *supra*, els done a continuació (la xifra en romans n'indica l'ordre en la catalogació de jocs partits francesos de Langfors): III: De dos joves enamorats, un ha obtingut ja tots els favors de sa dama, l'altre és posat a prova per la seua. Qui mostra més vàlua? IV: De dos cavallers que estimen, l'un lleialment i l'altre amb perfídia, quin és el que pateix més? V: Preferiu tenir la vostra amiga nua, en un llit de nit en la foscor, o gaudir de dia clar, en un prat, dels seus besos, sense que ella atorgue res més? VI: El tímid ha de callar, o confessar el seu amor a una dama per la qual sospira des de fa temps? VII: Val més sentir, besar i abraçar la teua amiga, però sense veure-la ni parlar-li, o parlar-li i veure-la cada dia, però sense tenir el dret de tocar-la? VIII: No podreu gaudir de l'amor d'una dama a qui estimeu si no és que a) la porteu a braç al llit del vostre rival; b) feu venir el rival a casa vostra perquè jaga amb ella. Què preferiu? IX: Dos enamorats cortegen una donzella. A l'un, li agraden els seus mèrits i la seua cortesia; a l'altre, la seua bellesa. Quin dels dos escull millor? X: Un enamorat va a l'encontre d'una dama per la qual ha sospirat molt de temps i que li acaba de concedir una cita. Per complaure-la, ha de besar-li primer la boca o els peus? XI: Us enamoreu d'una dama al mateix temps que un altre. O bé obteniu de seguida els seus favors i ella després us odia, o bé se l'enduu el vostre rival i ella us estima. Què preferiu?

¹⁷ Així mateix cal tenir present el paper literari d'un antecessor més recent de Carles com a jutge en un debat, a l'obra *Jugement du roi de Navarre* del molt famós Guillaume de Machaut (Hoepffner ed. 1908: 137-282). També alguns reis d'Aragó, d'altra banda, van participar en tençons i jocs partits. Alfons el Trobador va debatre amb Guiraut de Bornelh sobre un tema amorós (Riquer ed. 1975, 1: 571-73). Jaume I va emetre el dictamen de resolució d'aquell joc partit per a una veu que era el *Maldit bendit* de Cerverí (Cantavella, 1988-89: 29-34). Si fem cas dels testimonis manuscrits, també hi hauria hagut un altre antic rei d'Aragó que hauria participat en un joc partit en francès (Langfors ed. 1926, 2: 210-12). S'ha especulat, per l'època, que podria haver estat Pere el Catòlic (Crescini 1910-11). En tot cas, és imaginable que qualsevol dels diversos reis d'Aragó que van tenir vel·leïtats poètiques probablement vagen practicar jocs partits, en servir aquests de passatemps cortesà.

Encara queda per aclarir la qüestió de per què calia llançar a l'aigua una dama o una altra. En realitat el plantejament del Príncep de Viana, com el del manuscrit de demandes que hem citat (tardà: data de 1500) té el seu origen en una corrupció textual. Ho veiem més clar en la versió del ms. francès de Wolfenbüttel, copiat cap als anys 1460-70: allà on el ms. La dirà: «si advient qu'elles sont en une eaue avecques vous, et couvient *que vous en noyez l'une*», aquest ms. enuncia: «or advient que toutes ces deux passent une riviere, et convient *que l'une en soit noyee, et si en povez l'une rescourre*» (Brook ed. 1993b: 394). En principi no s'havia tractat, doncs, d'ofegar activament ningú, sinó d'haver d'escollir a qui rescatar de la mort.

Hem establert que les demandes es relacionaven amb els passatempes cortesans, nobles o en tot cas propis de salons distingits. Per això necessita encara aclariment el darrer dubte: com podem considerar com a font del debat Viana-Corella les selectes demandes, si el príncep remet la pregunta a les *vejehuelas*?

En realitat, però, la contradicció seria més aparent que real. El tòpic de les contalles de velles o de la vora del foc a les llargues nits d'hivern, s'emprava per expressar la fama d'un tema, independentment del seu origen popular o culte.¹⁸ A més, les demandes van ser tòpics lúdics molt popularitzats. Un testimoni almenys dóna fe d'aquesta difusió. El testimoni apareix a les dues edicions de l'incunable dels dits *Adevineaux amoureux* (el títol és més tardà) del darrer quart del segle XV, en què es recullen mesclades preguntes i respostes corresponents als repertoris de les demandes d'amor amb endevinalles diverses, també de caire amorós. Diu, al pròleg, l'anònim recopilador:

...je vueil maintenant reciter plusieurs demandes et adevinailles que soloient faire les jones compaignons de mon temps aux matrones et filles es assembleez qu'ilz faisoient es longues nuis d'yver aux seriez pour passer plus joyeusement icelles. (Hassell ed. 1974: xix.)

Per tant, és probable que, amb això de «preguntan las vejehuelas», el príncep no volgués dir més que aquest tema (i probablement altres similars), que ell havia de saber d'origen culte, s'hauria popularitzat tant a la segona meitat del segle XV que, parlant hiperbòlicament o no, fins les àvies el coneixien.

En definitiva, hem vist que el tema de debat estudiat, amb aquest particular enunciat, no s'improvisa ni és fruit de desigs d'excentricitat d'un autor, sinó que, com és habitual a l'Edat Mitjana, s'adscriu a una tradició cultural. El que demostren els escriptors medievals als debats, és que coneixen els punts de referència literaris en vigor, i el seu mèrit sempre consistirà a desenvolupar, a la seua manera, aquests tòpics obligatoris; en aquest cas, a través d'un tractament retòric afilligranat (veg. p. ex. Carbonell 1955-56) que mereix més atenció que la rebuda fins ara.

Així doncs, el tema d'aquest debat té una particular adscripció cultural: el coneixement de les lliçons d'aqueixos catecismes de fina amor que són les demandes, poc coneguts per a nosaltres, però populars en la tardor medieval europea.

¹⁸ N'és testimoni per exemple Metge a *Lo somni*: «La paciència, fortitut i amor conjugal de Griselda, la qual fou per mi de latí en nostra vulgar transportada, callaré, car tant és notòria que ya la reciten per enganar les nits en les vetles e com filen en ivernt entorn del foch» (Riquer ed. 1959: 336 rr. 21- 24).

BIBLIOGRAFIA

- BLAY, V. (1995): «A propósito de las relaciones literarias de Don Carlos de Viana: poeta y humanista», a Juan Paredes (ed.): *Medioevo y renacimiento: actas del V Congreso Internacional de la AHLM, Granada 1991*, vol. 1, Granada, la Universitat, pp. 347-70.
- BROOK, L. (ed.) (1993a): *Two Late Medieval Love Treatises: Heloïse's «Art d'Amour» and a Collection of «Demandes d'Amour»* («Medium Aevum Monographs» New Series, 16), Oxford, The Society for the Study of Mediaeval Languages and Literature.
- (1993b): «The *Demandes d'Amour* of Wolfenbüttel Herzog August (Bibl. Guelf 84.7.Aug. 2)», *Studi Medievali* 34, pp. 381-410.
- CABRÉ, LL. (en premsa): «Dos lectors antics del mestre Ausiàs March i un context», a Rafael Alemany (ed.): *Ausiàs March: textos i contextos*, Barcelona-València, PAM-IIFV.
- CANTAVELLA, R. (1988-89): «Sobre el *Maldit bendit* de Cerverí», *Llengua & Literatura* 3, pp. 7-40.
- CARBONELL, J. (1955-56): «Sobre la correspondència literària entre Roís de Corella i el Príncep de Viana», *Estudis Romànics* 5, pp. 127-139.
- CARBONELL, J. (ed.) (1983): Joan Roís de Corella, *Obra profana*, 2a ed. València, Tres i Quatre.
- CHAS, A. (1995): «Humor y amor: del componente humorístico en las *demandas e respuestas* amorosas», *Salina. Revista de Lletres* 9, pp. 26-36.
- (en premsa): «La pregunta disyuntiva como vehículo de cuestiones de amor en la poesía cancioneril castellana», *Actas del VI Congreso Internacional de la AHLM, Alcalá de Henares 1995*.
- CRESCINI, V. (1910-11): «Per la canzone francese di Gaucelm Faidit», *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti* 70, p. 278.
- CUMMINS, J.E. (1965): «The Survival in the Spanish *Cancioneros* of the Form and Themes of Provençal and Old French Debates», *Bulletin of Hispanic Studies*, 42, pp. 9-17.
- DUTTON, B. (ed.) (1990): *El cancionero del siglo XV (ca. 1360- 1520)*, 7 vols., Salamanca, Biblioteca Española del Siglo XV, Universidad de Salamanca.
- FINOLI, A.M. (1983): «Un gioco di società, «Le roi qui ne ment», et les «demandes en amour» nel *Chevalier errant* di Tommaso III di Saluzzo», *Studi Francesi* 27, pp. 257-264.
- FISER, F. (1905): «Das altfranzösische Jeu-Parti», *Romanische Forschungen* 19, pp. 407-544.
- HASSELL, J. W. (ed.) (1974): *Amorous Games: a critical edition of «Les Adevineaux amoureux»*, Austin, University of Texas.
- HOEPEFFNER, E. (ed.) (1908): *Oeuvres de Guillaume de Machaut*, Paris, Firmin Didot (SATF), vol. 1.
- HOEPEFFNER, E. (1909): «Frage- und Antwortspiele in der französischen Literatur des 14. Jahrhunderts», *Zeitschrift für romanische Philologie* 33, pp. 695-710.
- (1920): «Les “Voeux du paon” et les “Demandes amoureuses”», *Archivum Romanicum* 4, pp. 99-104.
- ILVONEN, E. (1912): «Les Demandes d'amour dans la littérature française du moyen âge», *Neuphilologische Mitteilungen* 14, pp. 128-44.
- JEANROY, A. (1890): «La Tenson provençale», *Annales du Midi* 2, pp. 281-304 i 441-62.
- KLEIN, A. (ed.) (1911): *Die altfranzösischen Minnefragen* («Marburger Beiträge zur romanischen Philologie», 1) Marburg, Adolf Ebel.
- LANGFORS, A. (ed.) (1926): *Recueil général des jeux-partis*, 2 vols., Paris, Société Générale des Anciens Textes Français.
- LANGLOIS, E. (1907): «Le Jeu du Roi qui ne ment et le jeu du Roi et de la Reine», *Romanische Forschungen* 32, pp. 163-73.
- MIQUEL I PLANAS, R. (ed.) (1913): *Obres de J. Roig de Corella*, Barcelona, Biblioteca Catalana.
- PACHECO, A. (ed.) (1983): *Blandín de Cornualla i altres narracions en vers dels segles XIV i XV*,

Barcelona, Edicions 62- «La Caixa» (MOLC 96).

PAGÈS, A. (ed.) (1927-28): «La Version catalane du *Chastel d'Amours*», *Annales du Midi* 39-40, pp. 361-734.

RAJNA, P. (1902): «L'episodio delle questioni d'amore nel *Filocolo* del Boccaccio», *Romania* 31, pp. 28-81.

RIQUER, M. DE (1964): *Història de la literatura catalana*, 3 vols., Barcelona, Ariel.

RIQUER, M. DE (ed.) (1950): «Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurren a las justas de Tolosa», *BSCC* 26, pp. 280-310.

— (1975): *Los trovadores: historia literaria y textos*, 3 vols., Barcelona, Planeta.

— (1993): «La diversitat idiomàtica en textos literaris», en *Oriente y Occidente: testimonios de situaciones de convivencia de lenguas (BRABLB 53, 1991-92 [1993])*, pp. 179-194.

SUCHIER, W. (1912): «Zu den altfranzösischen Minnefragen», *Zeitschrift für romanische Philologie* 36, pp. 221-228.